

hoe algemeen en met wat geestdrift dit ook betuigd wordt, het leidt ons allerminst tot een klaar en helder inzicht. Veleer gevoelt een ieder, hoe met het sterven, zó opgevat, een mysterie voor ons treedt, dat welgetoond zijn geheimzinnigheid voor ons te ontsluiten. Wel gestorven, en toch voortlevend! Maar wat is dan dit sterven. Wat, hoe bestaat ge dan na uw sterven voort? In welke gemeenschap staat ge dan na uw sterven nog tot deze wereld, en tot het menschelek geslacht waartoe ge behoort? Ge schiedt van uw lichaam, is nu een onlichamelijk bestaan uw lot voor eeuwig geworden? Of zoo niet, is er opstanding? Hoe en waar, wanneer komt die? Is uw schieding van deze aarde voor altoos, of keert ge tot haar weer? Kortom, door dit één feit dat de kinderen der menschen niet saam op deze aarde tot het einde toe leven blijven, maar zich groepsgeest af-scheiden uit de samenleving en tijdelijk een geheel andere existentie tegengaan, ontstaat heel de reeks van mysterieuze vragen, die geheel het leerstuk der Volen-ding verdonkeren, en die altoos weer haar knooppunt terugvinden in die één vraag, wat voor ons het leven, en wat in verband hiermede de dood is. Het is daarom op die twee geheimzinnige vragen dat we thans allereerst hebben in te gaan.

Dr. A. K.

"De zwakke zegge: Ik ben een held"

Slaat uwe spaden tot waarden, en uwe sikkel tot spijzen; de zwakke zegge: Ik ben een held. Joel 3: 10.

Ge kunt niet te klein en te nederig in uw zelfbesef zijn, maar verwar met die vrome nederigheid nooit de onvrome liddelijkheid. Liddelijkheid is den band van gemeenschap met den levenden God losmaken. Liddelijkheid is het stilzetten van de klok, en wachten tot die klok vanzelf weer loopen gaat doordien God den slinger weer in beweging brengt.

Niets is onvromer dan overmoed, het zich inbeelden, dat ge in eigen kracht aan de in werkende kracht van uw God geen broods-behoefte zoudt hebben. Maar even onvrom is het, bij de pakken neer te zitten, en geen hand meer uit te steken, altoos liddelijk wachtende, of de kracht Gods u niet in beweging komt zetten.

Ga ook hierin toch met Gods Woord te rade.

Opgetwijfeld, er moet steeds een inwachten van de genade uws Gods zijn, maar tegelijk moet ge u zelf aangrijpen en uw kracht op 't uiterste inspannen, mits altoos in het zelfbesef, dat de kracht van uw God in u werkt en u daartoe in staat stelt.

De psalmist zegt 't in Psalm 31: 25 zoo stellig: Zijt sterk, en dan eerst volgt er: 'en Hij zal u lieder hart versterken', altoos onder beding 'dat ge op den HEERER HOOP!'.

In Psalm 29: 11 heet 't evenzoo: 'De Heere zal zijn volk sterke geven', en in Psalm 27: 14: 'Wacht op den Heere', ja, 'wacht op den Heere', maar daar tusschen in staat 't weer zoo duidelijk: 'Zijt sterk en dan zal Hij uw hart versterken'.

Het is hetzelfde wat tot Zerubbabel gezegd werd (die Hagai 2: 5). Voorop weer: 'Wees sterk', tot dienaar toe herhaald: 'Wees sterk, zij Zerubbabel', dan: 'wees sterk zij hooger-priester', en ten slotte nogmaals: 'Wees sterk al zij volk des lands', en dan pas komt de belofte: 'Want Ik ben met u, spreekt de Heere'.

In dit zijdelings aanpakken ontwaart de vrome de kracht Gods door hoogere inwerking. Zoo in Daniël 10: 19, waar de boden Gods tot Daniël zegt, eerst weer: 'Wees sterk', en nog eens: 'Ja, wees sterk' en hierop pas volgt 't geen God doet: 'En terwijl hij met mij sprak, werd ik versterkt', en hij sprak 't uit: 'Nu spreke mijn Heere, want Gij hebt mij versterkt'.

En om er nog dit één aan toe te voegen, in Zach. 8: 13 heet 't nogmaals: 'Vrees niet, laat uw handen sterk zijn'.

Nooit een aanbeveling of gebod van liddelijkheid, maar eer omgekeerd, altoos het geestelijk heroïsme, de heldenard van een David die den leeuw verscheurt.

Immanuel in ons, tegen satan.

Hoe de heldenard de kracht verhoogt, komt gedurig ook in het gewone leven uit. Wat bestond niet vaak een onthutste moeder, om 't leven van haar kind te redden? Hoe vaak overwon, wie plotseling werd aangevallen, niet door verdudding van kracht? Wat wonderen van dapperheid boekte de historie niet? Hoe menig een overtoef zichzelf niet in een exploit van overstelpende spanning?

Dat zichzelf overtreffen is juist het karakter van den heldenard, en wanneer ooit heeft die heldenard heerlijk uitgeblonken, dan zoo 't een geloofsheroïsme in den martelaar was?

Dan is 't geen nieuwe kracht die wordt ingestort, maar een anders schijnende kracht, die nu op eenmaal uitkomt en in 't licht treedt. Een kracht die anders sluimert, maar nu op eens wakker wordt geschud en zich uit.

Nu beduidt dit niet, dat wie maar wil, elken dag zijns levens in zoo verhoogde krachtsuiting zou kunnen schitteren. Een zich spannen tot op 't uiterste kan uiteraard slechts tijdelijk, een op 't hoogst zich spannen zelfs maar voor een oogenblik zijn; maar 't feit zelf van 't heroïsche optreden toont dan toch, dat van twee die gelijk in kracht zijn, de één zich alom aanstellen zoodat hij voor alles terugdeinst, terwijl de ander de spier van zijn kracht spannt, en het dubbele verricht van 't geen waarop men dorst rekenen.

Dat de één in 't leven zooveel vermocht en de ander zoo gedurig in zijn jehup 'kroop, het ligt aan niets anders dan juist aan de kweeking of verwaarloosing van dien heldenard, waarvoor de gegevens in iederen mensch schillen, maar gegevens die bij den één verwaarloosd zijn, en bij den ander geprikkeld en gescherpt.

En juist datzelfde nu ziet men ook op ge-loofsterrein.

De één maal, in de Landshistorie, de ge-loovigen wonderen verrichtend van geloofsmoed en doortastende bezieling, en dan weer een periode, dat alles insliep, wankelde en niet meer uitkwam, en dat men zijn heldenard in-wisselde voor lafheid en niets doen.

Eerst de leeuw, en dan de wegruipende hasenaard.

Daarom is dat krasse woord bij Joel: 'De zwakke zegge: Ik ben een held', een levens-woord voor de ten leven gereopenen uit alle eeuwen. Het is uit de praktijk van 't leven zelf opgenomen. Nooit sterker zelfs dan in de bangste revoluties, bij oproer, en bij volksop-stand, is het waar gemaakt. Dan viamt er op eens een gloed van geestdrift en mannenmoed op. Een ieder grijpt zich aan, en dit zich aan-grijpen, verwakkerd en vervelendheid de kracht. Wie anders niets kan, doet dan alles. Het is deze opglinstering van de heldennatuur in den mensch, die alle historie bezielde en tint.

Doch meer nog dan in 't wereldsche leven is het in Gods Koninkrijk, dat deze mystieke kracht ons boelt, en dit volstrekt niet alleen onder bittere geloofsvervolgung, maar evenzeer in 't gewone geloofsbetoon. Denk slechts aan wat de Christelijke liefde vermocht bij de zorg voor zieken en ellendigen, tot zelfs onder de melaatschen, met 't steeds dreigend gevaar om zelf onder de plage der melaatschheid te be-wijken. Ja, niemand rekene zichzelf hier buiten. Ook al roept ons onze levensstaak niet tot zoo buitengewone plichten, ook in het meest ordinaire leven komt 't toch telkens op even tellen strijd aan, op den strijd om door 't geloof sonde en ongerechtigheid te overwinnen, ook in anderen, voortrekkers, maar altoos toch 't eerst en 't meest in ons zelf.

Zelfs kunt ge zeggen, dat bij niets zoozeer als bij dien strijd tegen eigen sonde de onvrome liddelijkheid den vromen heldengeest van 't ge-loof poogt te bannen.

Men kent dan zijn sonde zeer wel. Men weet zeer goed, wat zijn zondige hebbeligheden zijn. De kanker die aan zijn selsieven knaagt, is geen geheim meer. En men erkent ook vol-mondig, dat het er niet om gaat te weeten, en dat 't blijven uitgibberen op zoo zondige paden, ons geloof ten onderhoudt en ons van onzen God vervreemdt.

Maar meer dan bidden kan men er niet tegen doen; liddelijk wacht men daarom den loop van zaken af; en blijft zoo de oude sondeknecht tot aan zijn dood toe.

En hierheen gaat nu juist heel Gods Woord in.

Altoos weer heet 't daar: 'Wees sterk'. Niet natuurlijk, alsof we ooit geestelijke krach-t konden oefenen, zoo God die geestelijke kracht niet in ons schiep en onderhield. Uw sonde op zonde is maar, dat ge kracht, die ge, omdat God ze u schonk, hebt, ongebruikt laat.

En van waar komt dit anders, dan omdat die u van God gegeven kracht alleen in de gemeen-schap met uw God haar geestelijk wonder kan uitrichten, terwijl zij met uw sieke liddelijkheid, en omdat ge zoo gaarne een vrijbrief voor uw sonde in handen houdt, den band met uw God steeds losser maakt, en het dan aan uw God overlaat om den band te zijner tijd weer aan te binden.

Dr. A. K.

Amsterdam, 26 September 1913.

In de Monographien zur Weltgeschichte verscheen in dit jaar een levensbeschrijving van Zwingli en Calvijn door Dr. August Lang bezorgd. Een onverdeeld bewonde-raar van Calvijn is Dr. Lang niet, en zijn critiek op den grooten Hervormer van Ge-nève spaart hij dan ook niet. Maar hoe-veel bezwaren hij ook hebben moge, toch eindigt hij in een warme lofspraak, wanneer hij aan het slot het beeld teekent van de Kerk van Genève, zooals deze onder Calvijn's leiding geworden is. En onder de edelste vruchten van Calvijn's kerkorgani-serend talent rekent hij de instelling van het diaconaat. 'Deze Kerk, zegt hij, die in haar diaconaat van den aanvang af een eigen ambt voor de liefdadigheid bezat, wekte dien schitterenden zin voor weldadigheid en ofervaarigheid, die een eer-titel van Genève en in het algemeen van de verschillende kerken van het Gerefor-meerd Protestantisme tot op den huldigen dag toe gebleven is' (blz. 137).

Aan die schoone lofspraak op Calvijn mag ik wel herinneren, nu onze Diaconale Conferentie 17 September j.l. te 's Graven-hage haar zilveren jubileum vierde. Dr. de Moor moge in de keurige rede, die hij bij deze gelegenheid over de ont-wikkeling van het diaconaat hield, lichte-lijk den spot hebben gedreven met de toenemende jubileum-manie onder dagen, toch zijn we dankbaar dat de Diaconale conferentie haar vijf en twintig jaar bestaan feestelijk herdacht, al was het alleen maar om de beide kostelijke geschriften die we daaraan danken. De heer R. Broekhuizen, secretaris der conferentie, gaf een historisch gedenkboek uit onder den titel: *De centrale diaconale conferentie van de Gereformeerde Kerken in Nederland in haar ontstaan en ontwikkeling geschiedt*, waarin een overzicht wordt gegeven niet alleen van de oprichting, het voortbestaan, het comité, de onkosten en de adviseurs der conferentie, en gewezen wordt op het diaconaal orgaan en de hand-boeken, die voor het diaconaat zijn uitge-geven, maar ook summier vermeld worden alle punten, die op de verschillende diaconale conferenties zijn behandeld, en de resoluties die over deze punten zijn ge-nomen. Vooral dat laatste gedeelte geeft aan dit geschrift groote waarde en maakt, dat het voor de diaconen een uitzonderend hulpmiddel kan wezen. Richtte de heer Broekhuizen dus den blik op het verleden en liet hij ons zien, hoe nuttig de Diaconale Conferentie gewerkt had, om voorlichting en leiding aan onze diaconen te geven, Dr. de Moor vestigde het oog op de toekomst en teekende in zijn pakkend woord, geestig-humoristisch, bezielend schoon en vol prac-tische wijsheid, den weg, waarop het diaconaat tot nog rijker ontwikkeling komen kan. Ook deze rede, die eveneens bij J. H. Kok te Kampen is uitgegeven, wenschen we in aller handen, vooral in de handen onzer diaconen, om met de gulden lessen, daarin neergelegd, winst te doen.

Aan de Diaconale conferentie zelf zijn ten slotte bij haar zilveren feest een hartelijke gelukwenschen geboden. Ze heeft haar taak steeds beschieden opgevat en zich nooit als een kerkelijke vergadering beschouwd, die met zekere beslissende macht in diaconale zaken wilde optreden. Ze wilde niet heerschen, maar alleen dienen door

voorlichting en advies te geven aan onze broeders diaconen. Daardoor is ze in onze Kerken tot een rijken zegen geworden. Ze heeft door de genade Gods er veel toe bijgedragen om het diaconaat, dat in zoo diepe versmaadheid verzonken lag, weer tot ere te brengen; de diaconen weer dieper doordrongen van den heerlijken arbeid, dien Christus hun opdroeg; en bij zoo menig moeilijke vraagstuk, waarvoor de sociale toestanden onzer maatschappij hen plaatsten, licht ontstoken. Moge ze in de toekomst met evenveel zegen arbeiden in onze Kerken, opdat de lofspraak, die Dr. Lang aan de Kerken van het Gereformerd Protestantisme schonk, ook voor onze Kerk steeds meer tot waarheid worde.

Het Gereformerd Theologisch Tijdschrift.

Het is zeker niet gemakkelijk, in onze dagen een goed verzorgd Gereformerd Theologisch Tijdschrift uit te geven. Voor-eerst zijn de wetenschappelijke krachten in onze Kerken, die in staat zijn om arti-kelen voor zulk een Tijdschrift te leveren, nog niet zoo heel groot. Dan is de kring der lezers beperkt en is het daardoor moeilijk, een zoodanig honorarium uit te keeren, waardoor de moeite en arbeid der schrij-ver eenigermate beloond wordt. Terwijl hier eindelijk nog bij komt, dat al wat „Gereformeerd“ als titel op het voorhoofd draagt, reeds daarom buitenaf in den ban wordt gedaan en de groote pers er geen notitie van neemt. Men behoeft de ver-slagen, die regelmatig in politieke en kerke-lijke bladen van den inhoud der Theolo-gische tijdschriften worden geleverd, maar na te zien, om de duidelijkste bewijzen van dit ostracisme te vinden. Van ons Gereformerd Theologisch Tijdschrift wordt schier nooit gerept.

Te meer moet het daarom gewaardeerd worden, dat de redactie den moed niet laat slaken en rustig met haar arbeid voortgaat. En laat me er bij mogen voegen, dat, al loopt er wel eens een afwijking onder door, die door gebrekkigen toevloed van kopie, wat mager uitviel, daartegen-over toch menige andere staat, die door goeden en degelijken inhoud daarvoor ruimschoots schadevergoeding biedt. Zoo was — ik noem deze artikelen alleen, omdat ze zich bewegen op het gebied der kerkhistorie — de studie van Dr. J. W. Gunst van Woerden over onzen eersten martelaar Johannes Pistorius een weldoor-wachte biographie, die, dank zij de ge-bruikte bronnen, metterdaad op menig punt nieuw licht verspreide en als bij-drage voor de kerkhistorie zelfs blijvende waarde heeft. Ook de pas verschenen af-levering is weer goed voorzien. Prof. Dr. A. G. Honig opent de artikelenreeks met een uitvoerige bespreking van een tweetal pas verschenen handboeken over de Ethiek, het repertorium van Dr. P. J. van Melle en de Christelijke Ethiek van Prof. Dr. H. Visscher, waarbij hij de gelegenheid tegelijk aangrijpt om zijn eigen denkbeelden over de Ethiek ons uiteen te zetten. Daarna volgt Prof. Dr. C. van Gelderen, die de interessante rede, welke hij op den Universiteitsdag te Dordrecht hield over „een belangrijke ontdekking in Sinaï ge-daan“, aan het Tijdschrift afstond. Ten slotte geeft Dr. G. J. Pontier een zeer lezenswaardig en vlot geschreven artikel over hetgeen de papyri ons leeren omtrent de taal en het levensmilieu, waarna het Nieuwe Testament is geschreven. Aan het slot komen dan nog de gewone recensien en boekankondigingen.

Het zij ons daarom vergund hier nog-maals de aandacht op dit Tijdschrift te vestigen en het hartelijk aan te bevelen in de belangstelling van ons kerkelijk publiek. Natuurlijk is dit Tijdschrift nog niet wat het wezen moest. Leg er de „Stemmen des Tijds“ maar eens naast en ge ziet ter-stond het onderscheid; een onderscheid, dat niet alleen in formaat en omvang, maar ook in den inhoud uitkomt. Bovendien blijft het altoos een ernstig gebrek, dat onze beste wetenschappelijke krachten op Theologisch gebied aan dit Tijdschrift nog niet medewerken. Aan de redactie maken we daarvan geen verwijt; we constateeren al-leen het feit. Maar hoezeer ons Theolo-gisch Tijdschrift nog maar een stekje is, er zit toch blijkbaar levenskracht in, anders had het den strijd om het bestaan geen dertien jaar volgehouden. Komt er meer belangstelling en waardering, bovenal neemt het aantal teekenaars toe, dan zal dit stekje wel uitgroeien tot wat een Theo-logisch Tijdschrift van onze Kerken be-hoort te zijn.

Statistiek.

Onze opmerking, dat het toch tijd werd, dat een behoorlijke statistiek van ons Ge-reformerd kerkelijk leven verscheen, heeft blijkbaar ingang gevonden. Uit de Classis Woerden ontvinge we zelfs twee brieven met inlichtingen, waarvan we er een plaatsens:

Aan de Redactie van De Heraut.

Hongeleerde Heer!

Mag ik U, naar aanleiding van het in de laatste Herauten geschrevene over een Statistiek voor onze Gereformeerde Kerken wat armen-zorg betreft, een mededeeling doen?

In de Classis Woerden bestaat de gewoonte, dat de visitatores in hun rapport nauwkeurig mededeeling doen van de bedragen, door elke kerk bijeengebracht voor de verzorging der armen en de instandhouding van den kerkdienst. Wanneer alle classes dit voorbeeld navolgen en b.v. in het Kerkelijk Handboek deze cijfers publiceren, dan hadden we reeds die zoo gewenschte Statistiek.

In onze classis werd in 1912 per ziel voor diaconale armenzorg f 2.18 en voor den kerke-dienst f 6.29 opgebracht. Uit de plaatselijke

cijfers kan geconcludeerd, dat wat armenzorg betreft de sociale toestand misschien van nog grooteren invloed is dan trouw kerkbezoek. Eene kerk met uitsluitend boerenbevolking bracht per ziel f 1.69 op, tegen een andere kerk, waar de industrie stadstoestanden deed ontstaan, f 2.64. Voor groote kerken is buitengewoon beschaamd, wat kleine kerken voor hun kerkdienst doen. Een kleine kerk staat met f 10.23 per ziel naast een groote kerk met slechts f 4.49 per ziel.

Met dank voor de plaatsing,

Uw dienstw. broeder,

J. GIEREN.

Alphen a. d. Rijn, 23 September 1913.

Natuurlijk kunnen we er niet aan denken, zulke opgaven uit heel het land te plaatsen, maar wel toonen reeds deze gegevens, hoe nuttig zulk een statistiek zou kunnen wezen ook voor de juiste beoordeeling van ons kerkelijk leven. Het wordt daarom meer dan tijd, dat hier de hand aan den ploeg geslagen wordt. In het buitenland is er riet één Kerk van belang, die zulk een statistiek niet jaarlijks uitgeeft. Het zou daarom wel zeer gewenscht zijn, dat onze Generale Synode de zaak ter hand nam en voor een goede statistiek zorg droeg, die liefst elk jaar werd uitgegeven. Wellicht, dat onze Kerken zelf dat punt op het agendum der aanstaande Synode brengen. Alleen wanneer de cijfers officieel worden opgegeven, bezitten we voldoende waarborg voor juistheid en volledigheid.

Van de breking des broods.

I.

Toen ik de jongste studie van Dr. Wie-lenga over ons Avondmaalsformulier be-sprak, beloofde ik nog nader terug te zullen komen op hetgeen door hem op blz. 397 beweerd was over de ceremonie van het breken des broods, om de legende, alsof deze ceremonie door Calvijn niet noodig werd gekeurd, uit de wereld te helpen. Laat me echter eerst mededeelen wat Dr. Wielenga schreef: „Geheel eenstemmig is ook over de breking des broods door de Reformatoren niet gedacht. Ouder In-vloed van Zwingli werd in de Duitse Gereformeerde Kerken groote waarde ge-hecht aan de breking. Luther wilde van de breking des broods niets weten en Calvijn stelde er geen prijs op. In de liturgie van Calvijn wordt van de breking des broods dan ook gezwegen. Het brood werd te voren gebroken en alzoop op tafel gezet. Het voorbeeld der Duitse Gerefor-meerde Kerk vond echter ten slotte ook in de Fransche gemeente (bedoeld is de vluchtelingen-gemeente te Straatsburg) na-volging, en vandaar is ook in de Neder-landsche Kerk de gewoonte der breking overheerschend geworden“.

Nu staat Dr. Wielenga in deze meening niet alleen. Bijna allen, die in den jongsten tijd over de liturgie geschreven hebben, zeggen hetzelfde. Ds. Barger in *Ons Kerkboek*, 1900, blz. 216 noot, verklaart, dat Calvijn „aan de breking des broods geen waarde hechtte“. Nog sterker drukt Prof. Kruijff, kerkelijk hoogleraar te Groningen, zich uit in zijn *Liturgie*, 1901, blz. 164: „Calvijn wilde van de symboliek der breking niets weten, ja liet het brood in stukjes gebroken opzetten, en ofschoon volgens zijne Geneef-sche liturgie van 1541 ook I Cor. 11: 23—29 gelezen werd, hij legt er geen den minsten nadruk op (de schrijver bedoelt wel op de breking des broods, die daar vermeld wordt) ja gaf daarin om reden, waarnaar we slechts gissen kunnen, zelf geen uitlekings-formule“.

Ook Prof. Goossen in zijn lijvig geschrift *De Heidelbergse Catechismus en het Boekje van de breking des broods*, 1895, beweert op blz. 371, dat alle Gereformeerde liturgieën op het voetspoor van Zurich nadruk legden op de handeling van het breken des broods, uitgenomen de Geneefse. En behalve op dit triumviraat zou Dr. Wielenga tot stavang van zijn gevoelen zich ook kunnen beroepen op mij zelf, want wat hij in de bovenaan-gehaalde noot schreef, is bijna woordelijk ontleend aan een artikel van mijne hand in *De Heraut* van 18 Nov. 1898. Wanneer ik op deze voorstelling thans een vrij scherpe critiek zal oefenen, dan is hiermede dus wel allerminst een onvreemdelijk bedoeld aan het adres van Dr. Wielenga. Tegenover hem past mij veeleer een mea culpa, omdat ik hem op een dwaalspoor heb gebracht. Ik ben ellacy te goed van vertrouwen ge-weest: ik zelf ging steds af op wat Prof. Goossen in bovengenoemde studie geschre-ven had met veel vertoon van eruditie; ik vergat het: timoe Danaos et dona fe-rentes, d.w.z. wees voorzichtig en vertrouw de Leidse theologen nooit, ook al bren-gen zij u geschenken. Zoo liep ik zelf in de opgezette val en deed ook Dr. Wie-lenga er in loopen. Het is dus wel mijn plicht hem er thans uit te helpen en tegelij-ke te zorgen, dat een ander niet hetzelfde ongeluk overkome.

Nu is de kwestie of Calvijn bij het Avondmaal het brood brak, op zich zelf van ondergeschikt belang. Vast staat toch, dat Calvijn bij het Avondmaal geen ouwels gebruikte, gelijk de Roomsche en Luther-sche Kerk doet, maar brood, en wel brood, dat in stukken gebroken was. Gesteld dus, dat Calvijn metterdaad minder waarde had gehecht aan de ceremonie van het breken des broods op het moment van het Avond-maal zelf, dan zou dit toch wel niet er toe doen. De eigenlijke symboliek van het Avondmaal schuilt niet in het breken van het brood en het uitdelen van den wijn, maar in het eten van het gebroken brood en het drinken van den uitgegoten wijn. Evenmin als het uitdelen van den wijn in de beker op het moment van het Avond-maal zelf tot het wezen van het Sacrament behoort en in menige Kerk de bekera dan ook gevuld op tafel worden gezet, mag aan de actie van het breken des broods ook niet te veel waarde worden gehecht, alsof hierin de eigenlijke sacramentele handeling zou

schillen. Christus heeft niet gezegd: neemt, breekt het brood, maar neemt, eet, dit brood is mijn lichaam. Maar al is de actie van het breken des broods niet essentieel, toch is het zeker meer in overeenstemming met de oorspronkelijke instelling van het Avondmaal en de Apostolische usantie, wanneer het brood niet gebroken op den diach komt, maar bij het Avondmaal zelf gebroken wordt. Christus heeft bij het Avondmaal het brood genomen en gebroken voor de oogen zijner discipelen. Paulus zegt in I Cor. 10: 16: „Het brood, dat wij breken, is dat niet eene gemeenschap des lichaams van Christus?“. In de Hande-lingen der Apostelen wordt het Avondmaal zelfs meermalen aangeduid met den naam van de „breking des broods“. Voorts komt de symboliek van het Avondmaal ongetwijfeld beter tot haar recht, wanneer het brood voor de oogen der gemeente gebroken wordt en zij daardoor er aan herinnert wordt, hoe „het lichaam van Christus voor ons gebroken is“ (I Cor. 11: 24). Ook zonder aan deze ceremonie te veel waarde te hechten, zouden we daarom dankbaar kunnen wezen, dat onze Gereformeerde Kerken in Nederland de breking des broods bij het Avondmaal hebben ingevoerd. En indien het juist was, dat deze ceremonie te Genève niet plaats vond of door Calvijn niet noodig werd gekeurd, zou ik geen het minste bezwaar hebben op dit punt aan de usantie der Duitse Gereformeerde Kerken de voorkeur te geven. Waardeering en hoogachting van Calvijn's persoon en arbeid brengt niet mede, dat men daarom op alle ondergeschikte punten het met Calvijn eens behoeft te zijn, of het goede, dat andere Reformatoren ons gebracht hebben, behoeft te miskennen.

Geheel anders komt de zaak echter te staan nu Prof. Goossen in het reeds ge-noemde geschrift dit onderscheid in de wijze van Avondmaalsbediening heeft overblazen tot een principieel verschil, dat over de geheele Avondmaalsopvatting beslist, en uit het feit, dat onze Gereformeerde Kerken in Nederland in dit opzicht niet de usantie van de Kerk te Genève, maar die van Zurich gevolgd hebben, opnieuw een bewijs heeft trachten te putten voor de door hem met zooveel ijver verdedigde stelling, dat onze Gereformeerde Kerken in Nederland oorspronkelijk niet Calvinistisch, maar Zwingli-aansch, of gelijk hij het noemt, Duitse-Gereformeerde zijn geweest. Nu is deze opvatting niet nieuw, en Prof. Goossen is ook niet de eenige, die haar verdedigd heeft. Zij in onze Kerken, die het met het Calvinisme niet eens zijn, omdat ze, hetzij op het stuk der uitverkie-zing, hetzij op dat van het Avond-maal, afwijkende denkbeelden koesteren, hebben steeds gepoogd de voorstelling in-gang te doen vinden, dat de Reformatie in ons vaderland oorspronkelijk niet een Calvinistisch karakter had gedragen; het Calvinisme zou eerst later van buiten af ge-importeerd zijn en toen den boventoon heb-ben gekregen. Nu kan men dezwerijds natu-rlijk niet ontkennen, dat onze heerlijke geloofs-beijdenis, die door het bloed onzer mar-telaren bezegeld is, in merg en been Calvinistisch is, want deze geloofsbeijdenis is bijna woordelijk ontleend aan de confessie, die Calvijn voor de Gereformeerde Kerken in Frankrijk heeft opgesteld. Maar wel tracht men deze voorstelling te rechtvaardigen met een beroep op onze Catechismus en onze Liturgie, die beiden zijn overge-nomen niet van de Fransche Gereformeerde Kerken, maar van de Duitse Gerefor-meerde Kerk in de Palts. Deze Duitse Gereformeerde Kerk zou dan niet Calvinistisch geweest zijn, maar meer gesympathiseerd hebben, zooals Prof. Goossen het uitdrukt, met de bijbelsche notieolo-gische richting van Bullinger te Zurich. Wat de leer der uitverkiezing betreft, zou dit daaruit blijken, dat in den Heidelbergschen Catechismus over de uitverkiezing nergens afzonderlijk gehandeld wordt en dat in onze Liturgie de ruime en milde verbondsgedachte op den voorgrond staat. En wat het Avondmaal betreft, zou deze afwijking van het Calvinistische gevoelen vooral blijken uit ons Avondmaalsformulier, waarin alle nadruk wordt gelegd op de gedachten van Christus lijden en sterven aan het kruis. De oorspronkelijke Gerefor-meerde opvatting van het Avondmaal, zooals deze in de Duitse Gereformeerde Kerken geleerd werd, zou toch wezen, dat het Avondmaal alleen een zinnebeeldige voorstelling was van Christus lijden en ster-ven, opdat we daardoor aan zijn dood zouden denken. Calvijn zou daarentegen een mystiek-magische opvatting van het Avondmaal hebben geleerd, waarin deze herdenking van Christus' dood geheel op den achtergrond trad en de betekenis van het Sacrament hierin gezocht werd, dat de ziel van den gelovige op wonderbare en onbegrijpelijke wijze bij het Avondmaal gevoerd werd met de substantie van het verheerlijkte lichaam van Christus in den hemel. Dat principieel verschil nu zou niet alleen uitkomen in het leerstellige deel van het Avondmaalsformulier, maar ook in de ceremonie, die bij het Avondmaal plaats vinden. In de Duitse Gereformeerde Kerken, waar men het Avondmaal alleen be-schouwde als een gedachtenmaaltijd van Christus' dood, zou daarom alle nadruk gelegd zijn op de zinnebeeldige handeling van het breken des broods, omdat deze het sterven van Christus ons voor oogen stelt. Calvijn daarentegen, die het Avondmaal als een voeding met het hemelsche lichaam van Christus beschouwde, zou deswege aan de ceremonie van de breking des broods geen waarde hebben gehecht en ze in zijn liturgie hebben weggelaten.

Zoo zal het, naar ik wil hopen, duidelijk zijn geworden, waarom Prof. Goossen aan deze ceremonie van het breken des broods zooveel waarde hecht. Ze is voor hem het schilbolk van daaraan te onderkennen, of een karakter Nederland toen ze A Lasco broods ze volgde Calvinist Gerefors evenzeer en, toen werd na schrift daardoor Calvinist Nederland Paltsisch daaruit haar op zijn gew Doede Avondm over de uitgeve lijfijge Catechism des broo dat alle zonderin op de l Zoo v breking i schakel l geleverd de Luth nog een oorspron Gereform Bullinger wezen. M derde ly vloed he 't Hooft zijn pro Bullinger niet in Prof. van hebben d op te ' genus v wezen, o opricht i principie en meth den lav op Nede in zijn den inv in Neder hoe eens Goossen te Leide deze op voorstell bewijs, d die eens van de d van het geschiede Het is is de hoc zij het d toonen, h

of een karakter Nederland toen ze A Lasco broods ze volgde Calvinist Gerefors evenzeer en, toen werd na schrift daardoor Calvinist Nederland Paltsisch daaruit haar op zijn gew Doede Avondm over de uitgeve lijfijge Catechism des broo dat alle zonderin op de l Zoo v breking i schakel l geleverd de Luth nog een oorspron Gereform Bullinger wezen. M derde ly vloed he 't Hooft zijn pro Bullinger niet in Prof. van hebben d op te ' genus v wezen, o opricht i principie en meth den lav op Nede in zijn den inv in Neder hoe eens Goossen te Leide deze op voorstell bewijs, d die eens van de d van het geschiede Het is is de hoc zij het d toonen, h

Voo.

Ingekon lijken dan f 2; van l Dingen gedenken.

Koorwij

De Wa maar niet Hervormd

En o l d (Gereform is zoo gro En de e met den d Waarbi weet te z Maar w keeren tot getuigen Allerlei Allerlei Maar d Waarbi afbrokkelt En wel veel veel Maar m tot den H oordel n meerde) zegen zijn Haar i midden w Maar t wordt u volkstelli gen, die konden u gesien ha wischbare Het vo volk verj eertijds b volk spot schoot m En ter laat de l sien en r heeft M daarm b De Ke teebetrov tot een e Dat sp Dat kuns met onz Dat pr heid ver Kerk En zoo diepte v In Am menschen En het den afg doen wil feitelijk In De